

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

ӘЛ-ФАРАБИ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ МЕМЛЕКЕТТІК ОРТАЛЫҚ МУЗЕЙІ
«ТАҢБАЛЫ» ТАРИХИ-МӘДЕНИ ЖӘНЕ ТАБИҒИ МЕМЛЕКЕТТІК ҚОРЫҚ-МУЗЕЙІ

Ә.М. Оразбаевтың 95 жылдығына арналған
«ҚАЗАҚСТАН МЕН ІРГЕЛЕС ЕЛДЕРДІҢ ТАРИХИ-МӘДЕНИ МҰРАСЫН
ЗЕРТТЕУДЕГІ ЗАМАНАУИ ӘДІСТЕР МЕН ТҰРҒЫЛАР» атты
«IX Оразбаев оқулары» халықаралық ғылыми-әдістемелік конференция
МАТЕРИАЛДАРЫ

28-29 сәуір 2017 жыл
II бөлім

PROCEEDINGS
of International Scientific and Methodical Conference "IX Orazbayev Readings" on the theme
"MODERN METHODS AND APPROACHES IN STUDYING OF HISTORIC AND
CULTURAL HERITAGE OF KAZAKHSTAN AND THE ADJACENT COUNTRIES",
dated for the 95th anniversary of A. M. Orazbayev

28-29 April, 2017
Часть II

МАТЕРИАЛЫ
международной научно-методической конференции
«IX Оразбаевские чтения» по теме
«СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ И ПОДХОДЫ В ИЗУЧЕНИИ ИСТОРИКО-
КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ КАЗАХСТАНА И СОПРЕДЕЛЬНЫХ СТРАН»,
приуроченной к 95 летию А.М. Оразбаева

28-29 апреля 2017 г.
Part II

Алматы
«Қазақ университеті»
2017

Редакция алқасының төрағалары

Ғ.М. Мұтанов – техника ғылымдарының докторы, академик, әл-Фараби атындағы
Қазақ ұлттық университетінің ректоры

Әлімбай Нұрсан – Қазақстан Республикасы Мемлекеттік орталық музейінің
директоры, профессор

Редакциялық алқа:

Т.С. Рамазанов – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің ғылыми-инновациялық жұмысы жөніндегі проректоры, ф.-м.ғ.д., профессор, ҚР ҰҒА корр.-мүшесі;

М.С. Ноғайбаева – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің тарих, археология және этнология факультетінің деканы, т.ғ.к., доцент; **Ә.Т. Төлеубаев** – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың «Археология, этнология және антропология» ғылыми-зерттеу институтының директоры, т.ғ.д., профессор; **А. Садуақасұлы** – «Таңбалы» тарихи-мәдени және табиғи мемлекеттік қорық-музейінің директоры; **Р.С. Жуматаев** – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың археология, этнология және музеология кафедрасының аға оқытушысы

Жауапты редактор

Ғ.Қ. Омаров – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ Археология, этнология және музеология кафедрасының меңгерушісі, тарих ғылымдарының кандидаты, доцент

Құрастырушы

Р.С. Жуматаев, С.Т. Сағындықова, С.А. Сапатаев

«Қазақстан мен іргелес елдердің тарихи-мәдени мұрасын зерттеудегі заманауи әдістер мен тұрғылар» атты «ІХ Оразбаев оқулары» халықаралық ғылыми-әдістемелік конференция материалдары / Жауапты ред. Ғ.Қ. Омаров. II-бөлім. – Алматы: Қазақ университеті, 2017. – 224 б.

ISBN 978-601-04-2346-6

Ә.М. Оразбаевтың 95 жылдығына арналған «ІХ Оразбаев оқулары» халықаралық ғылыми-әдістемелік конференция материалдарының жинағына Қазақстан және іргелес өңірлердің археологиясы мен этнологиясының, музей ісінің бүгінгі күнгі өзекті мәселелеріне арналған зерттеулер енген. Материалдар жинағы археологтарға, этнологтарға, тарихшыларға және қалың көпшілікке арналған.

В сборник материалов международной научно-методической конференции «XI Оразбаевских чтения» приуроченной к 95-летию А.М. Оразбаева вошли актуальные исследования, посвященные современным проблемам археологии, этнологии музеологии Казахстана и сопредельных регионов. Материалы сборника предназначены археологам, этнологам, историкам и широкой общественности.

© Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, 2017

ISBN 978-601-04-2346-6

Сурет 7.– Түймекент. Су құбырлары

Мейрманова Г.А., Болсынбек Т., Махамбетова Л.Ә.

«ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ӘШЕКЕЙ БҰЙЫМЫ РЕТІНДЕ МОНШАҚ ТҮРЛЕРІ» ТАҚЫРЫБЫН ОҚИТУ ӘДІСТЕМЕСІ

Қазақ халқының сәндік-қолданбалы өнері сабағында осы тақырыптың әдістемесін жазуды жөн көрдік. Қазақ әйелдерінің киім-кешегінің сәнді кешеніне әртүрлі тана, моншақ, түйме, түйреуіш, опадалап салатын сәнді бөгіре т.б. әшекей түрлері жатады. Адамның мойнын, омырауын ажарлау мақсатында қолданылатын бұйымдар ертеде көп болған. Мойынға тағатын өңір әшекейлері тобына алқа, моншақ, тұмар сияқты бұйымдар жатады. Бұл мақалада моншақтардың шығу тарихы, қолдану аясы, түрлері қарастырылады.

Моншақ ұсақ, түрлі түсті және әртүрлі пішінде (шар тәрізді, сопақша қырлы) болады [1; 317 б.]. Алғашқы моншақтар неолит дәуірінің ескерткіштерінде табылған. Сүйектен, тастан, қола дәуірінде металдан, ежелгі Египетте шыныдан, орта ғасырларда Венецияда, Русьте, Орта Азияда т.б. шыныдан жасалған. XI-XIV ғасырларда Русьте моншақты тау хрусталі мен ақық тастан даярлаған. Ақық меруерт, інжу тастары бар моншақтар барлық халықтарда, қазақтар арасында да қазіргі кезге дейін таралған [2; 455 б.]. Мысалы, Қазақстан Республикасы Мемлекеттік Орталық музейінің (әрі қарай – ҚР MOM) қорында (КП 12239) інжу моншақ сақтаулы (1-сурет). Інжу моншақ әртүрлі пішіндегі үлкенді-кішілі 133 інжуден тізілген. Моншақ тізбесінің ұзындығы 35 см.

1-сурет. Інжу моншақ. ҚР MOM қорынан (КП 12239)

Моншақ мойынға, қолға (білекке), баскиімге, көйлек т.б. сырт киімдерге, кейде киімнің ішкі жағына, аяқ киімге тағылған. Соған орай оның аттары да көп. Моншақтардың бірнеше атауларына тоқтала кетсек:

Көз моншақ - кішкентай ақ бүршіктен көз қондырылып жасалған моншақ; көз тимесін деген ырыммен балалардың кейде үлкендердің білегіне, баскиіміне таққан.

Күміс моншақ - күміс тиындары бар моншақ түрі. Мысалы, ҚР MOM қорындағы (КП 12509-1-2) күміс моншақтың бауына алмакезек тізбектеліп күміс тиынжәне шынымен көз орнатылған (2-сурет). 1) ұзындығы 14 см; 2) ұзындығы 22 см.

2-сурет. Күміс моншақ. ҚР MOM қорынан (КП 12509-1-2)

Қызыл моншақ - қызыл маржаннан тізілген моншақ.

Меруерт моншақ - бірыңғай меруерттен тізген моншақ.

Су моншақ - ұсақ тастардан тізілген моншақ.

Тайтұяқ моншақ - кесек күмістерден араластырыла жасалған моншақ, басқаша айтқанда, тайтұяқ күмістен жасалған алқа. Дәстүрлі қазақы ортада тайтұяқ моншақты ер адамдар да таққан.

Тал-тал моншақ - бірнеше қатарлы моншақ; көбіне баскиім, сырт киімге тағылған.

Тана моншақ - жарқырап тұратын күмісті, асыл тасты моншақ.

Шаш моншақ - бұрымның ұшына тағылатын әшекей. Қырғыз дәстүрінде «чач мончок» - күміс тақтамен байланыстырылған, жіпке тізілген маржан, асыл тасты әшекей.

Шұбыртпа - баскиімге т.б. салпыншақ ретінде тағылатын моншақ; әртүрлі алтын, күміс салпыншақтар, бау, үзбелер. Дәстүрлі қазақ этнографиясы жөнінде біраз еңбек қалдырған Н.И. Ильминскийдің мәліметі бойынша, шұбыртпа - алқа дегенді білдіреді.

Ақ моншақ - жыланның ақ сүйек боп қалған жақ сүйегінен жасалған моншақ. Деректерге қарағанда, қазақ бақсылары таққан. Бақсының магиялық ең мәнді атрибуттарының бірі болды [1; 111 б.] .

Моншақтардың магиялық күш ретінде қасиеттілігі оның қандай материалдан жасалғандығымен қатар көптігімен негізделеді. Моншақтардың санының көптігі байлықтың, ұрпақтың көптігімен түсіндіріледі. Бұл түсінікті моншақтарды сақинамен бірге (немесе оның орнына) Солтүстік Қазақстан аймағында нәрестені қырқынан шығарып, шомылдырғанда суға салатын ырым, жоралғыны мысалға келтіруге болады.

Хакастарда осы бұйыммен байланысты қызық ғұрып сақталған. Қалыңдық үйге есіктен кірерде қыздарға моншақ лақтыратын болған, оны отбасы бақытының белгісі ретінде қарастырған.

Якуттарда моншақтарды аттың жүгеніне, қымыздың молдығын қамтамасыз ету мақсатында әшекей ретінде арнайы тігіп қоятын болған.

Сонымен қатар, кейбір моншақтар тіл-көзден сақтау үшін тағылған. Мысалы: сырғаға өткізілген немесе білезік ретінде қара-ақ, қара-көк немесе көгілдір моншақтарды пайдалану кең тараған. Мұндай бұйымдарды нәрестеге, сондай-ақ қыздарда тағып жүрген. Сәбидің қолына көп жағдайда қара-ақ, қызыл-көк моншақтардан тұратын білезіктер де қолданылған [3; 381 б].

Осындай моншақты білезіктерді көз өтуден сақтану үшін самарқандтық өзбектер, сондай-ақ жаңа босанатын әйелдерде қолдарына таққан [3; 382 б.].

Моншақтар емдік тәжірибеде де пайдаланылған. Егер, баланың құлағы ауыратын болса, анасы оны бұлаққа әкеліп, үш рет ауырған жерін сумен жуып, суға міндетті түрде моншақты тастаған. Содан кейін «Бұлағыңды алып, құлағымды бер!» деген қасиетті сөздерді үш рет қатты айқайлап қайталаған. Бұл жағдайда моншақ баланы ауруынан айықтыру үшін өтем ақы және бұлақтың тазартушылық магиялық күшімен байланыстырушы ретінде қолданылады.

Т.К. Баялиеваның зерттеу еңбегінде эпилепсия ауруында қолданылатын қызықты қырғыз ғұрпын келтірген: ешкіге, оның мойнына әртүрлі моншақтардан жасалған бойтұмар тағып магиялық түрде ауруды көшірген, сөйтіп табынға жібере салған. Бұл жағдайда моншақтар ешкіге берілген адамның ауруының өтемі түрінде немесе ешкінің жарқын әшекейі жын-перілерді қызықтырып, жан ауруын өзімен бірге алып кетеді деп сенген. Бұл жағдайда көптеген халықтардың дәстүрінде жануардан ешкінің тандалуы оның түрлі бәле-жәлелермен байланысы түсіндіріледі [3; 383 б.]. Сондықтан, қазақтар ешкіні түлік санатына қоспайды. Кесірлі жынға баланатын безгек ауруы сазды, ой жерлерде иесіз мекиен далада ешкі кейпінде жүреді деп санайтындықтан жапанда жүрген жалғыз жарым ешкіден қазақтардың үрейі ұша қорқады. Ешкіні қазақтар шайтанның малына балайды, себебі ол зиратқа шығады деген. Ел аузындағы аңыздарда шайтанның кебісі ешкінің тұяғы пішінінде бейнеленгендіктен, қатты қорқып, үрейленетін болған [1; 127 б.].

Моншақ тағу салты ертеде әртүрлі наным-сенімге байланысты шыққан. Жіпке тізген тастарға үкінің, бүркіттің тұяғын, қасқырдың тісін т.б. қоса байлап, қас күштерден сақтану жолы ретінде тағылған. Қазақ, өзбек, қырғыз т.б. түркі тілдеріндегі «көз моншақ», қарашай-балқар тіліндегі «көз моншақ», «қараңғылық моншақ» (қараңғыда қорықпау үшін таққан), тәжік тіліндегі «чашми» (чашм-глаз, сглаз) т.б. сияқты моншақтарды тіл-көзден сақтану ырымы бойынша қолданылғандығы соның айғағы [1; 128 б.].

Бірыңғай тастан жасалған моншақ. ҚР MOM қорынан (19550-38)

Бұндай әшекейлерді таққан балалар, ересек адамдар тіл-көзден, бәле-жаладан, ауру-сырқаудан аман болады деген түсінік ел арасында қазір де кездеседі. Сондықтан сәндік өнер туындылары халықтың байырғы наным-сенімінің өнердегі көрінісі болып табылады.

Енді қазақ зергерлері жасап, қазақ әйелдері тұтынған сәндік бұйым - моншақтарға қысқаша сипаттама берсек, сол арқылы ұлттық нақыштағы сәндік өнердің өзіндік ерекшеліктері айқындалады.

Қарапайым сияқты көрінгенімен әйел моншағын жасаудың да өзіндік қиындықтары бар. Ауқатты адамдардың әйелдері мен қыздары мойынға салатын моншақтар маржан, меруерт тәрізді асыл тастардан жасалған. Сонымен бірге жартылай асыл тастардан, сүйектерден жасалатын моншақтар да болған. Олардың үлкен-кішілігі, пішіні, түсі біркелкі болуы шарт емес. Үңіліп қарайтын болсақ, «моншақ» сөзінің шығу тегі «мойын шақ» сөзімен тығыз байланысты екенін аңғарамыз. Бірақ қыздар

моншақтарды тек мойындарына ғана салып қоймаған. Тақия, сәукеле тәрізді сәнді бас киімдерге де тізіп тағатын болған [4; 17 б.].

Ал, су моншақтың аты араб сөзінен «бусер» жасанды моншақ дегенді білдіреді. Су моншақ б.з.б. IV ғасырда шыны зерттеген кезде пайда болған. Осы кезде әр түрлі формадағы моншақтар әшекейлеу үшін қолданыла бастады. Бірте-бірте моншақтар ұсақталып, біркелкі болып, ертедегі египеттіктердің киімдерін әшекейлеуге айналды. Шыныдан жасалатын қазіргі біз пайдаланып жүрген моншақтардың өзіндік тарихы бар. Аңыз бойынша өте ерте уақытта бай саудагер Жерорта теңізінен Африкаға табиғи сода әкеле жатып құмды жағалауға түнеп түнде от жағады. Оттың қасына үлкен кесек содаларын түсіріп қояды. Таңертең, оттың қолаң тасынан ғажайып тас сияқты, қатты су сияқты мөлдір, таза күн сәулесіне қызған тасты-кристалды көреді. Бұл қазіргі әйнек еді. Осыдан бастап әйнектен түрлі формадағы моншақтар жасала басталған. Ортасынан жіп өткізілетін дөңгелек, сопақша, қырлы моншақтарды әр түрлі халықтар сәндік бұйым ғана емес, оны қаржы орнына (ақша) да пайдаланады. Су моншақ ертеде тау хрусталі мен ақық тастардан даярланған. Бағалы тастарға - алмас, лағыл, изумруд (зүбәржат), сапфир (жақұт), табиғи інжу, александрит, янтарь (кәріп тас), маржан, жарқырауық тастар жатады. Сердолик (ақық тас) моншақтар әшекейдің сәндігі үшін ғана емес, көз-сұқтан да сақтайды деп түсінген. Ақық тас негізінен жүректің толқуын басып, дұшпаныңа сұсты болуға игі әсер етеді. Инжуден жасалған моншақтар тақса көздің қарашығын шел басудан, көз сүйелінен қорғайды десе, ал құлпырма тас көз тиюден қорғап, әрі дұрыс жолға бастайтын қасиеттері бар деп есептеген [5; 5 б.].

Су моншақпен сәнді бұйымдарды жасау ерте кезден орын алған, сондай-ақ қолданбалы сән өнері шеберлерінің сәндік бұйымдары осы уақытқа дейін сақталып келген. Қазіргі сәнгерлерде су моншақтарды киімді және аксессуарларды әшекейлеу үшін қолданады.

Сондай-ақ, Сыр өңірінде жүргізілген археологиялық қазбалар барысында, яғни Шірік-рабат, Жетіасар ескерткіштерінен көптеген моншақтар табылған. Шірікрабат мәдениетінің ескерткіштерінен табылған моншақтар көптігімен және әртүрлілігімен ерекшеленеді. Олар ақықтан, жылтыр теңіз қабыршағынан, металл төсемелерден, гагат, тау хрусталі, коралл (маржан), бисерден (шытыра моншақ) жасалған.

Шірікрабаттық моншақтардың көпшілігі Еділ бойындағы, Оңтүстік Орал маңы, Солтүстік Қара теңіз жағалауындағы эллинистік және римдік кезеңдермен сәйкес келетін ескерткіштерден табылған моншақтармен ұқсас болып келеді.

Жетіасар ескерткішінен табылған көптеген тасты моншақтар (сердолик (ақық), агат, халцедон, тау хрусталі) өз бастауын Үндістаннан алады.

Әртүрлі сәндік бұйымдар жетіасарлық әйелдердің киімдерінің құрамдас бөлігі болып табылған. Бұл моншақтар мәдени байланыстар мен сауда қатынастарының жоғары деңгейде дамығандығын көрсетеді. Б.з.д. IV-II ғғ. кезеңделетін Шірік-рабат қалашығынан табылған әшекей бұйымдармен қатар басқа да жәдігерлер ҚР Орталық Мемлекеттік мұражайы қорында сақтаулы [6; 121-122 бб.].

2013 жылы «Оңтүстік-шығыс Арал маңын мекендеген ежелгі тайпалардың дүниетанымы мен идеологиясы және наным-сенімдері мен ғұрыптары» атты жоба бойынша Сырдарияның төменгі ағысы бойындағы орналасқан Сеңгір-там қорымында археологиялық қазбалар жүргізу барысында да ескерткіштің беткі қабатынан 23 түрлі моншақтар табылған. Бұл моншақтардың сипаттамасы жасалып, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті жанындағы «Археология және этнография» ғылыми-зерттеу орталығының зертханасында сақтаулы [2; 18-22 бб.].

Өлке ескерткіштерінен табылған бұл моншақтар бүгінгі қазақ әйелдерінің пайдаланып жүрген моншақтарының шығу тарихы мен таралу аймағының терең, әрі ауқымды екенін көрсетеді.

Дәстүрлі сәндік қолданбалы өнердегі әшекей бұйым моншақтардың көркем жасалуы болашақ жастарды тәрбиелеуде әсемдікке деген қызығушылығын туғызады. Жеке тұлғаны рухани мәдени байытуға бағытталып, ұлттық өнерді бағалауға, түсінуге, қастерлеуге үйретеді.

Қазақ халқының дәстүрлі мәдениетінің сәндік-қолданбалы өнердің құрамдас бір көрінісі болған дәстүрлі сәндік-қолданбалы өнер туындылары сан ғасырлар қойнауынан бастау алады. Бүгінгі таңда оның көркемдік, мәдени-рухани, әлеуметтік тарихын, заңдылығын, ерекшелігін танып білудің маңызы зор және елімізде өзінің өзектілігін қазіргі жаһандану дәуірінде арттыра түсуде.

1. Қазақтың этнографиялық категориялар, ұғымдар мен атауларының дәстүрлі жүйесі. Ғылыми редактор және жоба жетекшісі Нұрсан Әлімбаев. Энциклопедия. 1-т. А-Д. Алматы: DPS, 2011. – 736 б.

2. Қазақ мәдениеті. Энциклопедиялық анықтама. Алматы, 2005;

3. Тохтабаева Ш.Ж. Обряды и обычаи казахов, связанные с произведениями прикладного искусства // Обычаи и обряды казахов в прошлом и настоящем. Сборник статей. - Алматы: НИЦ «Ғылым», 2001.- С. 373-386;
4. Ниязова Нуриям Нұрбергенқызы. Әсемдікке құштарлық академиясы. Алматы, 2001.
5. Тохтабаева Ш.Ж. Қазақтың зергерлік әшекейлері. Алматы, 1985;
6. Курманкулов Ж., Торежанова Н.Ж. Роль и место ювелирных украшений в исследовании Чирикрабадской культуры // Сакская культура Сарыарки в контексте изучения этносоциокультурных процессов степной Евразии. Тезисы докладов Круглого стола, посвященного 20-летию Независимости Республики Казахстан. - Караганды, 2011.

Бейсегулова А.Қ., Егізбаева М.Қ., Шалғынбаева С.Х.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ТҮРКІ ЭТНОСТАРДЫҢ ЭТНОГРАФИЯСЫН ОҚЫТУДАҒЫ КЕЙБІР ЕРЕКШЕЛІКТЕР

Білім беру жүйесін дамыту еліміз үшін басты бағыт болып саналады. Соның бірі дәрістер түрлі әдістерді қолдану арқылы өту. Жоғарғы оқу орындарындағы археология және этнология мамандығында оқитын студенттерге қазақстандағы этникалық топтардың этнографиясын оқыту барысында Қазақстанға әр түрлі тарихи жағдайлармен келген этностардың полиэтникалық құрылу тарихы мен кезендерімен таныстыру. Сонымен қатар, сан алуан түрлі халықтардың этногенезін, этникалық тарихы мен дәстүрлі мәдениетінің әртүрлілігін зерттей отырып, халықтардың әртүрлі белгілеріне қарай – тілдік, антропологиялық типіне, конфессиясына, шаруашылықты жүргізу түріне, дәстүрлі мәдениетіне қатысты анықталатын әртүрлі классификациясын қарастыру.

Қазақстан әлемдегі көп ұлтты мемлекеттердің бірі. Онда тегі, тілі, мәдениеті әр түрлі, бірақ тарихи тағдыры ортақ 130 ұлт пен ұлыстың өкілі (этностар) тұрады. Депортацияға ұшыраған этникалық топтардың қазіргі кезеңде Қазақстан территориясында ынтымақтастық, достық жағдайында көп ұлтты республикамыздың әлеуметтік-экономикалық, саяси ақуалына қосқан үлестері үлгі ретінде қалыптасуына басты назар аударылып, аналитикалық талдау жасалу керек. Сондықтан, студенттер осы проблемаларға зерделерін аударып, теориялық-методологиялық материалдарды зерделеп, қажетіне қарай қолданып, әр қилы сұрақтардың шешімін табуға талпынулары керек.

Қазақстандағы этникалық топтардың этнографиясын оқытуда славян және түркі халықтарының тарихи этно-территориясын, этно-лингвистикалық ерекшеліктерін, шаруашылық-мәдени спецификасы мен мәдени ерекшеліктерін, этно-демографиялық айырмашылығын бір тақырып болып айқындалса, түркі халықтарының келуі, қоныстанып орналасуын бөлек тақырып етіп аламыз.

Түркі тектес халықтар туралы дәріс беруші статистикалық мәліметтерге жүгіне отырып Қазақстандағы саны көп және саны аз этностарды бөліп қарастыруға болады. Көп ұлтты республикамызда аз санды этностарды зерттеу қазіргі заманның талабына сай өзекті тақырып. XX ғасырдың екінші жартысындағы ұлы нәубет Ұлы Отан соғысы жылдарында Қазақстан жеріне түрлі ұлт өкілдерін күштеп қоныстандыру саясаты негізінде қоныс аударған.

Жалпыға мәлім, Қазақстан өзінің территориясына XVII ғ. бірінші жартысынан – XVIII ғ. басынан бастап, еуропалық үлгідегі басқа этностарды қабылдай бастады. Бұл жүйе XIX ғ. екінші жартысында қайталанбайтын үдемелі сипатқа ауысты. Олар негізінен қатаң және ерікті түрдегі идеяны қолданды. Алайда Кеңес үкіметінің жеңіске жетуімен, бұл бағыт күш қолдану түріндегі мәнге ие бола бастады, республикамызды әртүрлі ұлттардың «полигонына» айналдырды. Демографиялық зерттеулердің қорытынды мәліметтері бойынша 1937-1938, 1941-1945 жылдары Қазақстанда депортацияға ұшырап, зорлықпен көшірілгендердің саны 1 млн. 500 мың адамды құрады. Мұндай тәркілеу 1934-1944 жж. еңбекпен қоныс аудару, ал 1944 жылдан бастап арнайы көшіріп жіберу деген атпен аталды. 1944 ж. Грузиядан 81026 тұрғын (түрік-месхетиндер) қуғындалды, ал 1949 жылдың 1 қаңтары бойынша 2 300 535 адам арнайы қоныс аударылғандардың есебінде тұрды. Аталғандардың 1 835 078-і өмірлік көшіріп жіберу категориясына жатқызылды. Олардың 365 173-і шешен-ингуштер, 57 491-і қарашайлар, 31 873-і балқарлар, 77 279-ы қалмақтар, 186 535-і қырым-татарлары, 1 035 701-і немістер еріксіз қоныс аударылды. Депортацияға ұшырағандардың 17 мыңға жуығы жаңа жерлерге таратып орналастыру кезінде темір жол эшелондарында қаза тапты.

Түркі тілдес халықтар Еуропа мен Азияда қатар қоныстанып, Шығыс пен батысты байланыстырып тұрған ежелгі көшпелі қауымнан құралған. Башқұрттар Еділ-жайық өңірін мекендесе, Кавказда әзірбайжан, дағыстандағы ноғай, қарашай, балқар түркілері мекендейді. 1991 жылғы деректер бойынша дүние жүзіндегі түркі тілдес халықтардың жалпы саны 153 миллион 553 мың 800 адам болған екен. Осылардың ішінде 100 мыңнан астам адамы бар түркі халықтары қарашайлар,

Көшекбаев Ә.Д. Тамыры терең тағлым	426
Құлмырза М.М., Сактаган А.С. Ұлы даланың кемеңгер ғалымы Әлкей Хақанұлы Марғұлан жайлы естеліктер	428

СЕКЦИЯ V

АРХЕОЛОГИЯ, ЭТНОЛОГИЯ ЖӘНЕ МУЗЕЙ ІСІНДЕГІ ЖАҢА ТҮРҒЫЛАР МЕН ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕР / НОВЫЕ ПОДХОДЫ И ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОДЫ В АРХЕОЛОГИИ, ЭТНОЛОГИИ И МУЗЕЙНОМ ДЕЛЕ

Қалшабаева Б.К., Бейсеғұлова А.Қ. Этнологияның зерттеу нысанындағы этникалық мәселелер	433
Елеуов М., Талеев Д. Бұзылып жатқан ортағасырлық қалаларды зерттеудің кейбір әдістері	435
Мейрманова Г.А., Болсынбек Т., Махамбетова Л.Ә. «Қазақ халқының әшекей бұйымы ретінде моншақ түрлері» тақырыбын оқыту әдістемесі	440
Бейсеғұлова А.Қ., Егізбаева М., Шалғынбаева С.Х. Қазақстандағы түркі этностардың этнографиясын оқытудағы кейбір ерекшеліктер	444
Турсынбаева Ш.С. Возрожденные свидетели прошлого к вопросам реставрации археологических артефактов	447
Баудиярова Қ.Б., Исаева А.И. Далалық этнографиялық зерттеулерді жүргізу	450
Солтиева Б.Ш. «Музей ісі және ескерткіштерді қорғау» мамандығы студенттерінің білімін жетілдіруде сәндік-қолданбалы өнер пәнін оқытудың маңызы.....	453
Аметов Т.А. Методы исследование современной истории Каракалпакстана	456
Мейрманова Г.А. Қазақ халқының сәндік-қолданбалы өнер сабағында «зергерлік өнердегі білезіктері» түсіндіру әдістемесі	459
Мусаханова М.З. Инновационные методы в обучении музейного дела в Казахской национальной академии искусств им. Т. Жургенова	461
Тургунбаев Е.М. Методологические аспекты использования шежере как историко-этнографического источника (к постановке проблемы)	466
Сойкина Н.Ю. Особенности разработки основных учебных планов по специальности «Музейное дело и охрана памятников»	469
Әміргали К. Музей экспонаттарын сақтау жұмыстарының әдістемесі	472
Муканова Г.К. Об открытии междисциплинарной магистратуры палео-антропологии в КазНУ ИМ. аль-Фараби	476
Сихымбаева К.Б. Одонтоглификалық және дерматоглификалық анықтамалардың тарихи байланыстарының ерекшеліктері	480
Удербоева С.К. Инновационные технологии обучения в преподавании общего курса «современная история Казахстана»	483
Асылбеков Қ.М. Тарихи мәдени мұра нысандарын цифрлы 3d құжаттау әдістеріне салыстырмалы талдау мен қолдану ерекшеліктері	485
Егізбаева М.Қ., Бейсеғұлова А.Қ. Музей экспозициясында экскурсия өткізудің әдістемелік ұстанымдары	491

СЕКЦИЯ VI

ЖАС ҒАЛЫМДАР МІНБЕРІ / ТРИБУНА МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ

Турсынбаев М.И. Қазақстан территориясындағы сақтардың тұрмысы мен тұрмыстық жағдайы (жазба деректер мен археологиялық материалдар бойынша)	494
Адельчанов К.С., Букешева Г.К. Оленные камни как культ предков	496
Адельчанов К.С., Букешева Г.К. Средневековая городская культура по материалам городища Бозок	498

Маликова В.Қ. Қазақстандағы этникалық топтардың этномәдени орталықтарының бүгінгі көрінісі	501
Алимбаев А.А. Архитектура жилищ населения эпохи бронзы Северного Казахстана на примере поселения Шагалалы II	505
Нұртаева Ж.А. Ортағасырлық Сығанақ қаласының XI-XVI ғғ. қалалық мәдениеті	509
Үдербай Г.Д. Қазақтардың дәстүрлі балық аулау кәсібі (XIXғ. –XX ғ. басы)	512
Шәкен Б. Қазақ халқының тұрмыс-тіршілігіндегі ау құстарының маңызы	516
Садыкова А. Проблемы реконструкции костюмов сакского периода по археологическим материалам	519
Ожаубаев А. Этнографический фонд областного историко-краеведческого музея города Семей	523
Бөстекбаева А.С. Ресей деректеріндегі торғай өңірі тарихы мен этнографиясы	526
Сатаева Б.Е. Из истории изучения памятников усуньского времени Жетысу	529
Қалнияз Б.І. Тарихи мәдени ескерткіштерді заң жүзінде қорғау, сақтау мәселелері	533
Амиров Е.Ш., Ихсанова Ж. Опыт анализа пространственного и хронологического позиционирования городов Казахстана на великом шелковом пути	537
Дюсекеева Д.А. Семантика захоронения собак, как проводника в иной мир и искупительной жертвы	542
Қыдыр Н. Қазақтың улы шөптерге қатысты кейбір мәселелері	544
Кошымов А.О. Оғыздар ортағасырлық қырғыздар тарихында	548
АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТ / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ.....	553